

Anna Haładyj

Katolicki Uniwersytet Lubelski

ZASADY OGÓLNE PRAWA OCHRONY ŚRODOWISKA NA TLE KONSTYTUCYJNEJ ZASADY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

1. Wprowadzenie

Problematyka zasad ogólnych prawa ochrony środowiska wymaga przedstawienia pojęcia zasady prawa na gruncie teorii prawa. Zwrot ten jest stosowany dość powszechnie, nie towarzyszy mu jednak zazwyczaj pogłębiona refleksja teoretyczna. Definiowanie zasad, nawet jeśli już występuje, dokonywane jest zazwyczaj za pomocą określeń bardzo ogólnych, takich jak norma, dyrektywa, idea, których treść nie jest bliżej sformułowana [Tuleja 1997]. Analiza opracowań z zakresu teorii prawa pozwala stwierdzić, że zasada prawa w ścisłym znaczeniu to obowiązująca norma prawna uznana za szczególnie ważną (zasadniczą) dla danego systemu prawa lub jego części (np. jednej lub kilku gałęzi prawa) [*Leksykon prawniczy...* 1999], wyinterpretowana z tekstu przepisów prawnych [Wróblewski 1965]. Jest to jednak definicja niepełna i niewystarczająca, co bowiem oznacza owa zasadniczość? Jest to pojęcie kluczowe, pozwalające na wybór spośród grupy norm takich, które są uznane za podstawowe w całym systemie prawa lub jego części [Wróblewski 1959]. Najczęściej są to takie normy, które mają szczególną doniosłość, a także – szerszy od innych zakres zastosowania lub normowania, przez które ustawodawca spodziewa się osiągnąć pewne szczególnie wysoko preferowane stany rzeczy [Wronkowska 1972]. O tej zasadniczości decydują rozmaite kryteria, do których należy przede wszystkim [Lang, Wróblewski, Zawadzki 1979] kryterium hierarchicznej nadrzędności norm (dlatego zasadniczy charakter mają normy konstytucyjne¹, często także regulacje kodeksowe oraz przepisy ogólne). Kolejnym kryterium jest nadrzędność treściowa danej normy w stosunku do

¹ Normy konstytucji są zasadami prawnymi ustroju, a jednocześnie zawierają część zasad systemu prawa, co więcej, przyjmuje się [Wróblewski 1965], że normy konstytucyjne występują na zewnątrz jako zasady w stosunku do wszystkich innych norm, a wewnątrz wśród norm konstytucji można wyodrębnić normy relatywnie zmienne i niezienne.

innych (normę zasadniczą stosuje się jako „rację” dla całej grupy norm – co oznacza, że wynikają z niej logicznie inne normy); ponadto dana norma może odgrywać szczególną rolę w ramach konstrukcji pewnej instytucji prawnej². Ostatnie jest kryterium funkcjonalne, czyli kryterium doniosłości społeczno-politycznej danej normy.

Wymienienie tych, a nie innych kryteriów nie oznacza wcale, że muszą one występować łącznie, wręcz przeciwnie. Jednakże niewątpliwie najsilniejszym i najbardziej obiektywnym kryterium jest nadrzędność norm, a więc kryterium hierarchii, a najbardziej subiektywnym – kryterium funkcjonalne. Dwa pozostałe zajmują pozycję pośrednią i z reguły będą dodatkowo wzmacniały inne kryteria, przesądzając o uznaniu danej normy za zasadę prawa.

Aby uznać daną normę za zasadniczą, konieczna jest także, oprócz spełnienia powyższych kryteriów, możliwość nadania jej charakteru dyrektywalnego. Oznacza ona, że z normy, na podstawie określonych wnioskowań prawnych, da się wyodrębnić wypowiedź, która rozumiana jest w danym języku jako nakaz lub zakaz jakiegoś postępowania dla jakichś osób (jako norma postępowania)³ [Wronkowska, Zieliński, Ziemiński 1974]. Ponadto przyjmuje się, że normy uznawane za zasadnicze są normami optymalizacyjnymi, tj. normami nakazującymi realizację pewnego stanu rzeczy w możliwie najwyższym stopniu, z uwagi na prawne i faktyczne możliwości [Alexy 1985; Gizbert-Studnicki 1998]. Oznacza to więc, że zasady mogą być spełnione w różnym stopniu i zależy to nie tylko od prawnych, ale także od faktycznych możliwości. Uznaje się przy tym, że zasady określają „idealną powinność” – to, co „idealnie powinno”, musi być wypełnione w możliwie najwyższym stopniu, z uwzględnieniem prawnych i faktycznych możliwości.

Podsumowując, przez pojęcie zasady ogólnej należy rozumieć normę, która została wyodrębniona spośród innych ze względu na swoją doniosłość i zakres normowania oraz stopień ogólności. Taka norma musi mieć jednocześnie uzasadnienie tetyczne⁴ i aksjologiczne⁵. Stanowi ona normę o charakterze dyrektywalnym, tzn.

² Przez instytucję prawną należy rozumieć zbiór norm prawnych wyodrębnionych w jedną funkcjonalną całość ze względu na to, że w sposób praktycznie wyczerpujący reguluje jakiś dostatecznie ważny typ stosunków międzyludzkich; w instytucji prawnej wyodrębnia się cechy istotne i nieistotne, przy czym normy regulujące te pierwsze będą miały w stosunku do pozostałych charakter norm zasadniczych.

³ Oprócz wypowiedzi o charakterze dyrektywnym autorzy ci wyróżniają wypowiedzi o charakterze opisowym i oceniającym.

⁴ W doktrynie podkreśla się [Romul 1975], że dyrektywy typu ogólnych zasad prawa obowiązują z uzasadnienia tetycznego, bowiem brak takiego uzasadnienia oznaczałby konieczność wyprowadzenia go „z reguł inferencyjnych z jakiegoś wspólnego dla wielu norm systemu założenia aksjologicznego. Natomiast uzasadnienie tetyczne oznacza, że dyrektywę taką ustanowił i w żaden sposób nie pozbawił jej mocy obowiązującej ktoś, komu przypisuje się władzę nad podmiotami, do których dyrektywa ta jest skierowana”.

⁵ Uzasadnienie aksjologiczne mocy obowiązującej dyrektywy polega na powołaniu się na przyjmowane przez kogoś oceny, według których zachowania nakazywane przez dyrektywę są oceniane dodatnio, a zachowania z nią niezgodne są oceniane ujemnie.

nakazuje (choćby ogólnie) wskazanemu adresatowi zachować się w określony sposób. Jednocześnie zaś jest nakazem optymalizacyjnym – tzn. nakazuje realizację powyższego zachowania w możliwie najpełniejszym zakresie, wynikającym z prawnych i faktycznych możliwości.

2. Zasada zrównoważonego rozwoju jako konstytucyjna zasada dyrektywalna

Zasada zrównoważonego rozwoju została wyrażona w art. 5 Konstytucji RP (DzU 1997 nr 78 poz. 483 ze sprost.): „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Umieszczenie w rozdziale I Konstytucji, zawierającym postanowienia najważniejsze dla funkcjonowania kraju, odwołania do zasady zrównoważonego rozwoju, ma daleko idące konsekwencje prawne. Przede wszystkim jednak należy się zastanowić, jakie obowiązki spoczywają w tym kontekście na „Rzeczypospolitej” czyli „władzy publicznej”⁶. Pierwszym z nich jest oczywiście obowiązek ochrony środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, niemniej jednak dosłowne brzmienie tego przepisu musi być odczytane w kontekście wykładni celowościowej. Oznacza to, że zasada zrównoważonego rozwoju rozciąga się na wszystkie działania państwa związane nie tylko z ochroną środowiska, ale i z wymaganiami rozwoju społecznego oraz gospodarczego. Założenia rozwoju gospodarczego i społecznego powinny być tak planowane i wdrażane, aby uwzględniać uwarunkowania środowiskowe. Z kolei ochrona środowiska nie powinna stanowić przeszkody w rozwoju ekonomicznym i społecznym, służącym zaspokojeniu potrzeb człowieka. Zasada ta powinna także wpływać na sposób formułowania i realizacji zadań gospodarczych [Sommer 2001].

Z analizy przepisu art. 5 Konstytucji wynika, że w odniesieniu do przedmiotowej materii umieszczone zostały dwie normy – jedna dotycząca obowiązku ochrony środowiska, druga – dotycząca stosowania zasady zrównoważonego rozwoju w każdym przejawie działalności władz publicznych. Jak więc interpretować treść obu tych norm prawnych? Wydaje się, że najstosowniejsza jest ich interpretacja łączna, jako powiązanych ze sobą funkcjonalnie [Stoczkiewicz 2001]. Jednocześnie należy zaznaczyć, że wskazanie ochrony środowiska jako obowiązku państwa nie oznacza bynajmniej prymatu ochrony środowiska nad innymi dziedzinami życia i innymi zadaniami państwa, lecz raczej konieczność uwzględnienia jego wy-

⁶ Przez to pojęcie można najogólniej rozumieć organy państwa, tj. organy władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, organy administracji i inne podmioty zdefiniowane w art. 3 p. 14 ustawy *Prawo ochrony środowiska*.

magań we wszystkich obszarach działalności władz publicznych. Powyższe rozważania koncentrowały się na zagadnieniu treści i określeniu adresatów zasady zrównoważonego rozwoju. Stanowią one dobrą podstawę do dalszych analiz, a mianowicie określenia charakteru prawnego zasady zrównoważonego rozwoju.

Należy rozpocząć od konstatacji, że zasadę zrównoważonego rozwoju umieszczono w Konstytucji w rozdziale, którego projektowana nazwa brzmiała „Zasady ogólne” [Granat 1997] i już z tego powodu mogłaby zostać uznana za zasadę ustrojową. Należy jednak pamiętać, że nie wszystkie wypowiedzi ustawodawcy zawarte w Konstytucji muszą mieć wartość normy prawnej. „To, że tak być powinno, nie oznacza, że tak jest zawsze w każdym fragmencie ustawy zasadniczej” [Pułło 1997]. O uznaniu mocy zasadniczej zasady zrównoważonego rozwoju muszą więc przesądzić inne argumenty. Na pewno można uznać, że omawiana zasada ma charakter normy programowej, która wyznacza ogólny kierunek działania organów państwa, stanowiąc jednocześnie konstytucyjną podstawę prawną formułowania norm konkretnych, określających jednoznacznie zachowania adresata. W myśl współczesnych poglądów nauki prawa konstytucyjnego [Tuleja 1997] normy programowe – ze względu na walor bezpośredniego stosowania Konstytucji – mają charakter normatywny prawnie wiążący, z czym nie koliduje ich ogólna, kierunkowa treść [Skrzydło-Niżnik, Dobosz 2003]. Z artykułu 5 Konstytucji wyprowadza się normę dotyczącą konieczności stosowania zasady zrównoważonego rozwoju. Kwalifikacja odniesienia tego obowiązku do jakichś szczególnych okoliczności nie została określona, co oznacza, że jest to obowiązek abstrakcyjny, aktualny zawsze, we wszystkich działaniach państwa. Ponieważ adresatem obowiązku jest Rzeczpospolita, czyli wszystkie jej organy, więc można sformułować zasadę zrównoważonego rozwoju jako normę, nakazującą wszystkim organom państwa abstrakcyjnie, tj. zawsze i we wszystkich działaniach dążyć do osiągnięcia stanu zrównoważonego rozwoju⁷. Tak więc zasada zrównoważonego rozwoju odnosi się do wszystkich funkcji państwa, co przesądza o tym, że jest to zasada ustrojowa [Bukowski 2002]. Konstytucyjne rozumienie tej zasady jest zatem wyraźnie dyrektywalne. Za normatywnym (prawnie wiążącym) znaczeniem konstytucyjnego ujęcia zasady zrównoważonego rozwoju przemawia także obowiązujący charakter norm Konstytucji (art. 8 ust. 1-2), a więc zasada bezpośredniego stosowania Konstytucji i prymat ustawy zasadniczej [Stoczkiewicz 2001].

O uznaniu zasady zrównoważonego rozwoju za normę szczególną przesądza także jej nadrzędność treściowa, tetyczna i aksjologiczna. Treściowo norma ta wpływa na tworzenie, wykładnię i stosowanie całego szeregu przepisów prawa ochrony środowiska, co można też uznać za spełnienie kryterium nadrzędności funkcjonalnej. Co więcej, norma ta jest zasadnicza także z powodu nadrzędności

⁷ Rozumianego w myśl definicji ustawowej ze słowniczka do ustawy *Prawo ochrony środowiska* – art. 3 pkt 50.

aksjologicznej, wyraża bowiem określone wartości, jak godność człowieka i jego prawo do życia w środowisku należytej jakości, bezpieczeństwo ekologiczne, sprawiedliwość w korzystaniu ze środowiska. Nadrzędność tetyczna natomiast wynika z faktu, że zasada zrównoważonego rozwoju ma bardzo silną pozycję w prawie międzynarodowym i wspólnotowym, stanowiąc podstawę działania w sferze społeczno-gospodarczej i jej relacji do ochrony środowiska.

Wydaje się wreszcie, że należy brać pod uwagę także argument językowy: racjonalny ustawodawca nie nadawałby tej normie nazwy „zasada zrównoważonego rozwoju” i nie posługiwał się tym określeniem tak konsekwentnie, gdyby nie chciał ustanowić zasady prawa [Stoczkiewicz 2001]. Ustawodawca polski dość konsekwentnie dokonuje rozróżnienia między zrównoważonym rozwojem a zasadą zrównoważonego rozwoju, co wskazuje, że kwalifikator zasada został dodany, by wyraźnie zaznaczyć, że celem prawodawcy było ustanowienie zasady prawa.

Przyjęcie zasady zrównoważonego rozwoju za najważniejszą zasadę polskiego prawa ochrony środowiska następuje w doktrynie niejako aksjomatycznie. Większość autorów wskazuje, że w art. 5 Konstytucji została zawarta zasada zrównoważonego rozwoju [Radecki 1997; Paczusi 1999; 2000; Jendrośka 2001; Jerzmański 2002; Ciechanowicz-McLean 2003; Bukowski 2004; Lipiński 2005; Jendrośka, Bar 2005; *Ochrona środowiska...* 2005; Wierzbowski, Rakoczy 2005]. Jedynie M. Górski powątpiewa w jej moc obowiązującą, wskazując przede wszystkim, że „Artykuł 5 Konstytucji [...] należałoby uznać raczej za ogólną normę upoważnieniową – jest to zobowiązanie do realizacji tak określonego obowiązku [ochrony środowiska – przyp. A. H.] przez cały aparat państwowy” [Górski 2001]. Wydaje się jednak, iż w świetle dokonanych powyżej analiz pogląd uznający zasadę zrównoważonego rozwoju jedynie za wskazówkę należy uznać za chybiony.

3. Zasady ogólne prawa ochrony środowiska

Jak więc wynika z powyższej analizy, zasada zrównoważonego rozwoju to konstytucyjna zasada dyrektywalna, która stanowi jedyną sformułowaną w treści Konstytucji normę o charakterze zasadniczym, odnoszącą się do ochrony środowiska. Pozostałe przepisy ustawy zasadniczej w przedmiotowym zakresie mają charakter bądź norm programowych, bądź praw podmiotowych, zasada zrównoważonego rozwoju jest więc najważniejszą zasadą polskiego prawa ochrony środowiska. Na poziomie ustawowym jest ona uzupełniana o cały szereg zasad szczegółowych, wyrażonych w treści ustawy *Prawo ochrony środowiska* (DzU 2001 nr 62, poz. 627), w dalszej części cytowany jako POŚ. Ustawa ta zawiera w swej treści wyodrębnioną jednostkę redakcyjną zatytułowaną „Definicje i zasady ogólne”, zawierającą artykuły od 3 do 12. Ponieważ art. 3 został poświęcony w całości definicjom, więc najprostszy wniosek jest taki, że pozostałe to zasady ogólne. Czy jest on uzasadniony, wykażą dalsze analizy.

Uznanie art. 4-12 POŚ za zasady ogólne ustawy *Prawo ochrony środowiska* będzie miało ważne konsekwencje. Zasady ogólne mogą spełniać dość istotne funkcje, zarówno w stosowaniu prawa, jak i dydaktyce, poprzez swoje oddziaływanie porządkujące. Ponadto odgrywałyby one rolę wiążących wskazówek interpretacyjnych, dokonywały uchyleń lub zmiany przepisów z nimi sprzecznych, wytyczały kierunki przyszłych unormowań, precyzowały kryteria konstruowania przepisów wykonawczych [Górski 1997]. Dlatego warto poddać je ocenie z punktu widzenia ich zasadniczości, a także wskazać, jaka jest ich relacja do konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju.

Katalog z art. 4-12 POŚ obejmuje następujące zasady: powszechności korzystania ze środowiska (art. 4), kompleksowości (integracji funkcjonalnej) (art. 5), prewencji i przezorności (art. 6), zasadę „zanieczyszczający płaci” (art. 7), integracji (planowości) (art. 8), jawności informacji o środowisku (art. 9), udziału społecznego w postępowaniach w sprawie ochrony środowiska (art. 10) oraz zasadę legalizmu (art. 11). Katalog ten uzupełnia zasada stosowania metodyk referencyjnych (porównywalności badań i pomiarów) (art. 12).

Poszczególni autorzy omawiają zasady ogólne POŚ zazwyczaj bez wskazania, za pomocą jakich kryteriów to rozróżnienie zostało przeprowadzone. Natomiast przyjęte w pierwszej części opracowania kryteria pozwalają dojść do wniosku, że omawiane normy mają wybitnie zróżnicowany charakter prawny. Powyższe wymagania spełniają jedynie: zasada „zanieczyszczający płaci” (art. 7 POŚ), zasada kompleksowości (art. 5) oraz zasada integracji (art. 8). Zasadę prewencji i przezorności, jak i zasadę legalizmu, z uwagi na określenie w treści ustawy sankcji za niewypełnienie płynących z nich obowiązków, należy uznać (wbrew potocznemu nazewnictwu) za reguły prawne⁸.

Charakteru norm dyrektywalnych należy odmówić także tym przepisom komentowanego działu, które stanowią opis określonych instytucji prawnych – korzystania ze środowiska, dostępu do informacji o środowisku oraz uspołeczniania procesów decyzyjnych (odpowiednio art. 4, 9 i 10 POŚ).

Charakteru zasadniczego, z uwagi na niewystarczający poziom ogólności, należy odmówić także normie art. 12, odnoszącej się do stosowania metodyk referencyjnych, gdyż dotyczy ona tylko przypadków określonych w ustawach.

Tym samym identyczny – jak zasada zrównoważonego rozwoju – charakter prawny mają jedynie przepisy odnoszące się do ponoszenia kosztów szkód w środowisku oraz prezentujące podejście zintegrowane. W tym kontekście pojawia się pytanie o wzajemną relację zasady zrównoważonego rozwoju i pozostałych zasad dyrektywal-

⁸ Przez pojęcie reguł prawnych rozumie się takie normy, które mogą być spełnione albo nie spełnione w całości, w odróżnieniu od nakazów optymalizacyjnych, z których treści wynika „idealna powinność” – a więc nakaz spełnienia obowiązku płynącego z hipotezy normy w możliwie najpełniejszym zakresie uwzględniającym faktyczne i prawne możliwości.

nych. Powszechnie przyjmuje się, że zasada zrównoważonego rozwoju, jako zasada konstytucyjna, ma charakter nadrzędny nad pozostałymi zasadami prawa ochrony środowiska. Inaczej mówiąc, jest metazasadą, zasadą-celem, natomiast wszystkie pozostałe zasady prawa ochrony środowiska, jako zasady-środki formułują obowiązki, które zmierzają do realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju.

W szczególny sposób widać to na przykładzie relacji do zasady zrównoważonego rozwoju zasad integracji i kompleksowości, które, za J. Ciechanowicz-McLean [2003], jestem gotowa uznać za jedną zasadę o dwóch aspektach – odnoszących się do kompleksowej ochrony wszystkich komponentów środowiska, także w kontekście dokumentów programowych. Realizacja tej zasady polega na uwzględnianiu wymagań ochrony środowiska we wszelkich działaniach związanych w przygotowywaniem i wdrażaniem dokumentów planistycznych, a także w związku z wydawaniem pozwoleń zintegrowanych. Zintegrowana ochrona środowiska – a więc uwzględnianie oddziaływań na wszelkie jego komponenty, pochodzących z różnych źródeł i wynikających z realizacji różnych dokumentów – doskonale konkretyzuje dość ogólne obowiązki władz publicznych płynące z zasady równoważonego rozwoju. Obowiązki wynikające z zasady integracji i integracji funkcjonalnej zmierzają do osiągnięcia i utrzymania stanu bezpieczeństwa ekologicznego, tak w kontekście krajowym, jak i międzynarodowym, stanowią więc nieodłączny czynnik kształtowania zrównoważonego rozwoju. Warunek stosowania najlepszych dostępnych technik, będący nieodłącznym elementem pozwoleń zintegrowanych, pozwala na zapobieganie lub minimalizację negatywnych oddziaływań – co ma ogromny wpływ na ogólny stan środowiska, a także na rozwój technologii (a co za tym idzie – rozwój gospodarczy). Nie należy także zapominać, że zarówno procedury przyjmowania dokumentów strategicznych, jak i wydanie pozwolenia zintegrowanego wymagają udziału społecznego.

Istotny związek występuje także między zasadą „zanieczyszczający płaci” a zasadą zrównoważonego rozwoju. Szczególnie istotny w tym kontekście jest aspekt sprawiedliwości między- i wewnątrzgeneracyjnej tej zasady – to sprawca zanieczyszczenia, a nie współczesne i przyszłe pokolenia – jest zobowiązany do naprawy szkód w środowisku, wywołanych prowadzoną działalnością.

Niemniej jednak brak charakteru dyrektywalnego nie oznacza braku łączności między pozostałymi normami tytułu I działu II POŚ a konstytucyjną zasadą zrównoważonego rozwoju. Jej realizacji będzie sprzyjać także stosowanie reguł dotyczących prewencji i przezorności (zapobieganie negatywnym oddziaływaniam, zwłaszcza poniżej progu prawdopodobieństwa ich wystąpienia, sprzyja m.in. utrzymaniu bezpieczeństwa ekologicznego), ale także zasad opisowych, które przyczyniają się do realizacji zasady zrównoważonego rozwoju zwłaszcza poprzez wpływ, jaki wywierają na procedury i praktykę administracyjną w kontekście uspołeczniania procesów decyzyjnych.

4. Rola zasad ogólnych prawa ochrony środowiska we wdrażaniu konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju

Podsumowując, warto podkreślić, że mimo braku jednolitego charakteru przepisów ustawy *Prawo ochrony środowiska*, służą one, w większym lub mniejszym zakresie, realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju. Zasady ogólne służą przede wszystkim uzupełnianiu luk prawnych, wpływają na interpretację prawa, stanowią podstawę decyzji administracyjnych, wypełniając treścią uznanie administracyjne, a także są podstawą do ujednolicenia orzecznictwa w przedmiotowej materii; mogą się stać również podstawą postulatów prawotwórczych pod adresem organów tworzących prawo. Tym samym można stwierdzić, że zasada zrównoważonego rozwoju, jako konstytucyjna zasada dyrektywalna, będzie stosowana w całym polskim porządku prawnym, w każdym przypadku, gdy w grę wchodzi stosowanie zasad ogólnych.

Literatura

- Alexy R., *Theorie der Grundrechte*, Studien und Materialien zur Verfassungsgerichtsbarkeit, B. 28, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1985.
- Bukowski Z., *Konstytucyjne podstawy obowiązków państwa w zakresie ochrony środowiska*, „Prawo i Środowisko” 2002 nr 4.
- Bukowski Z., *Pojęcie zrównoważonego rozwoju w prawie międzynarodowym, unijnym i polskim*, [w:] *Regionalne strategie rozwoju zrównoważonego*, red. S. Kozłowski, Białystok 2004.
- Ciechanowicz-McLean J., *Ochrona środowiska w działalności gospodarczej*, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2003.
- Gizbert-Studnicki T., *Zasady i reguły prawne*, „Państwo i Prawo” 1998 nr 3.
- Górski M., *Pozwolenia emisyjne*, [w:] *Instytucje współczesnego prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa prof. zw. dra hab. J. Filipka*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2001.
- Górski M., *Zasady ogólne w prawie ochrony środowiska*, [w:] *Prawo. Administracja. Obywatele. Księga pamiątkowa ku czci Prof. E. Smoktunowicza*, Temida 2, Białystok 1997.
- Granat M., *Zakres konstytucjonalizacji zasad i instytucji ustrojowych w projektach złożonych Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego*, [w:] *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997.
- Jendrośka J., *Komentarz do art. 1, s. 32 i Komentarz do art. 3*, [w:] *Ustawa Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, red. J. Jendrośka, Centrum Prawa Ekologicznego, Wrocław 2001.
- Jendrośka J., Bar M., *Prawo ochrony środowiska. Podręcznik*, Centrum Prawa Ekologicznego, Wrocław 2005.
- Jerzmański J., *Komentarz do art. 1*, [w:] *Ustawa o odpadach. Komentarz*, red. J. Jerzmański, Centrum Prawa Ekologicznego, Wrocław 2002.
- Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S., *Teoria państwa i prawa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1979.
- Leksykon prawniczy*, red. U. Kalina-Prasznica, Alta 2, Wrocław 1999 (hasło „zasada prawa”).
- Lipiński A., *Prawne podstawy ochrony środowiska*, wyd. 3, Zakamycze, Kraków 2005.

- Ochrona środowiska*, red. Z. Brodecki, Seria: Acquis communautaire, Warszawa 2005.
- Paczuski R., *Ochrona środowiska w polskiej Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.*, [w:] *Księga pamiątkowa prof. E. Ochendowskiego*, Dom Organizatora, Toruń 1999.
- Paczuski R., *Zrównoważony rozwój jako zadanie współczesnego państwa oraz rola polityki i prawa w jego realizacji*, [w:] *Polityka-Ekologia-Kultura. Społeczne przestanki i przejawy kryzysu ekologicznego*, red. A. Papuziński, Wydawnictwo WSP, Bydgoszcz 2000.
- Puńto A., *Idea konstytucjonalizmu w systemie zasad prawa konstytucyjnego*, Acta Universitatis Wratislaviensis nr 1969, Prawo CCLVIII, Wrocław 1997.
- Radecki W., *Konstytucyjne podstawy ochrony środowiska w Polsce*, „Problemy Ekologii” 1997 nr 6.
- Romul J., *Funkcja porządkująca „zasad prawa” w systemie prawa socjalistycznego w Polsce*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 1975 nr 1.
- Skrzydło-Niżnik I., Dobosz P., *Pojęcie zrównoważonego rozwoju w systemie prawa i nauce prawa administracyjnego*, [w:] *Jednostka w demokratycznym państwie prawa*, red. J. Filipek, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Administracji w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2003.
- Sommer J., *Prawo ochrony środowiska w systemie prawa polskiego*, „Studia Prawnicze” 2001 nr 3-4.
- Stoczkiewicz M., *Zasada zrównoważonego rozwoju jako zasada prawa*, „Prawo i Środowisko” 2001 nr 1.
- Tuleja P., *Zasady konstytucyjne*, [w:] *Konstytucjonalizacja zasad i instytucji ustrojowych*, red. P. Sarnecki, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997.
- Tuleja P., *Źródła prawa*, [w:] *Prawo konstytucyjne RP*, wyd. 5, red. P. Sarnecki, C.H. Beck, Warszawa 2004.
- Wierzbowski B., Rakoczy B., *Podstawy prawa ochrony środowiska*, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, Warszawa 2005.
- Wronkowska S., *Sposoby pojmowania „zasad prawa”* (dyskusja w Komitecie Nauk Prawnych PAN), „Państwo i Prawo” 1972 nr 10.
- Wronkowska S., Zieliński M., Ziemiński Z., *Zasady prawa – zagadnienia podstawowe*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1974.
- Wróblewski J., *Prawo obowiązujące a „ogólne zasady prawa”*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki Humanistyczno-Społeczne, Seria I nr 42, Łódź 1965.
- Wróblewski J., *Zagadnienia teorii wykładni prawa ludowego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1959.

GENERAL PRINCIPLES OF ENVIRONMENTAL PROTECTION LEGISLATURE IN THE LIGHT OF CONSTITUTIONAL PRINCIPLE OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

The main part of the present study focuses on the principle of sustainable development itself and what is meant by this term and what are the legal effects of the recognition of sustainable development principle as an operation guideline, directive and a legal standard binding the public authorities and finally – as a legal principle. The expression “legal principle” denotes the binding legal standard perceived as particularly important for a given legal system or its part (e.g. one or few branches of law). This very character – fundamental, extremely important is typical of the principle of sustainable development. It is a legal principle of a directive quality, that is, a binding legal principle of fundamental character, because it includes an order (ban) of specific behaviour.

The second part of this paper presents the relationship between the principle of sustainable development and other general principles of environment protection law, regardless of their legal character (principles of law, rules of law, descriptive principles). The following functions of the general principles of environment protection law result from this fact: legislative (determine the legislative direction), interpretational (they are a guideline influencing the interpretation and application of law) and the function of a conflict standard, because they determine the application of certain low-level legal standards in case there is a conflict of standards.